

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง กระบวนการฝึกลูกมือช่างงานหัตถกรรมในชุมชนเมือง กรณีช่างเครื่องเงิน บ้านวัวลาย ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมือในงานหัตถกรรมในชุมชนเมือง และองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับกระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมือในงานหัตถกรรม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงกระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมือในงานหัตถกรรม ตลอดจนองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับกระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมือในงานหัตถกรรม อันเป็นผลให้เกิดการผลิตช่างฝีมือด้านงานหัตถกรรม ซึ่งผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้เป็นประโยชน์ต่อบุคคล องค์กรที่ทำหน้าที่ในด้านการศึกษาและพัฒนา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาและการพัฒนาชุมชน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ อันประกอบด้วยการศึกษาเอกสาร แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ การกลมเกลียวทางสังคม การเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมชุมชน และการฝึกอบรมด้านงานอาชีพ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลภาคสนามที่บ้านวัวลาย ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยวิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ช่างเครื่องเงิน ลูกมือช่าง อดีตช่างฝีมือเจ้าของสถานประกอบการ ผู้อาวุโสและผู้นำชุมชน โดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการแยกแยะข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ การโยงความสัมพันธ์ของมิติต่าง ๆ โดยยึดกรอบความคิดแบบองค์รวม (Holistic View)

สรุปสาระสำคัญของการวิจัย

1. กระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมือในงานหัตถกรรมในชุมชนเมือง

งานหัตถกรรม เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มีการสั่งสมทักษะความรู้ ความชำนาญ จากประสบการณ์ที่ยาวนาน ทั้งยังมีการปรับประยุกต์ให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป จนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่มีการถ่ายทอดต่อให้

กับสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เพื่อสืบทอดทักษะความรู้ด้านงานหัตถกรรมให้ดำรงอยู่ ทั้งนี้สามารถจำแนกกระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมืองานหัตถกรรมในชุมชนเมืองออกเป็น 2 ยุค คือ

1.1 กระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมือยุคดั้งเดิม (นับจากอดีต - พ.ศ.2519)

ยุคดั้งเดิมนี้นี้ เป็นช่วงเวลานับตั้งแต่การก่อตั้งชุมชน ซึ่งบรรพบุรุษของชุมชนในสมัยนั้น ได้นำเอาทักษะความรู้ด้านงานหัตถกรรมที่สืบทอดมาแต่ครั้งโบราณ มาใช้ในการผลิตและถ่ายทอดแก่คนรุ่นต่อมาตามลำดับก่อนการส่งเสริมให้มีการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งเรียกช่วงนี้ว่า ช่วงตอนต้นยุคดั้งเดิม จนกระทั่งต่อมาได้มีการส่งเสริมให้เกิดการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งเรียกช่วงนี้ว่า ช่วงตอนปลายยุคดั้งเดิม

ในช่วงตอนต้นยุคดั้งเดิม เป็นการผลิตในวิถีชีวิต ด้วยกรรมวิธีการผลิตที่เรียบง่าย จากวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้โดยง่ายในท้องถิ่น เป็นการผลิตเพื่อมุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ รูปแบบของผลิตภัณฑ์จึงเรียบง่าย มุ่งความคงทนในการใช้งานเป็นสำคัญ ไม่ได้มีการมุ่งเน้นการแกะสลัก ลวดลายเพื่อความสวยงาม สำหรับแรงงานในการผลิตนั้น เป็นการผลิตร่วมกันระหว่างชายและหญิง ไม่ได้มีการแยกเพศในการผลิต ในช่วงนี้ การผลิตจึงเป็นการผลิตแบบครอบครัว ด้วยบุคคลเพียงคนเดียวก็สามารถผลิตงานหัตถกรรมได้สำเร็จทุกขั้นตอน

ช่วงปลายยุคดั้งเดิม เริ่มตั้งแต่การส่งเสริมให้มีการผลิตเพื่อการค้า ทำให้เกิดการผลิตเพื่อเป็นอาชีพขึ้น จึงได้มีการพัฒนารูปแบบของงานหัตถกรรมให้มีความหลากหลายมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิต เกิดการแบ่งแยกงานตามเพศอย่างเด่นชัดยิ่งขึ้น พร้อมกับที่เริ่มมีการแยกส่วนการผลิต เป็นการแบ่งงานกันทำตามความถนัด ช่วงนี้จึงเป็นช่วงเริ่มของเปลี่ยนแปลงการผลิต

การฝึกหัดลูกมือช่างฝีมือในยุคนี้ จึงเป็นบทบาทของครอบครัว และเครือญาติ ซึ่งพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และคนในครอบครัว จะเป็นผู้พิจารณาถึงความพร้อมทั้งทางร่างกายและสติปัญญาของลูกหลาน จากนั้นจึงถ่ายทอดทักษะความรู้ ความชำนาญ ตลอดจนเทคนิควิธีการในการปฏิบัติงานต่าง ๆ ให้แก่ลูกหลานของตนเอง เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพ และเกิดความชำนาญ

คล่องแคล่ว นอกจากนั้น เพื่อนบ้านในชุมชน ซึ่งเป็นช่างฝีมือที่มีความชำนาญ ก็มีส่วนในการฝึกหัดเช่นกัน

เนื้อหาของการฝึกหัดในช่วงตอนต้นยุคจะเป็นการเรียนรู้ในเนื้อหาต่าง ๆ ครอบคลุมขั้นตอน ซึ่งลูกมือช่างจะต้องเรียนรู้ในเนื้อหาต่าง ๆ อย่างครบถ้วนเพื่อการเป็นช่างฝีมือที่รอบรู้และสำหรับในช่วงตอนปลายของยุคนั้น เริ่มมีการแยกส่วนเนื้อหาของการฝึก เกิดการเลือกเนื้อหาของการฝึกตามความสนใจหรือตามเพศ จึงเป็นผลให้ลูกมือช่างจะเป็นผู้ที่มีลักษณะของความชำนาญเฉพาะด้าน แต่ในส่วนของเนื้อหาเกี่ยวกับจริยธรรมของช่าง ข้อห้ามในการปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อ ยังคงมีการเน้นย้ำโดยตลอด รวมไปถึงการปลูกฝังความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของงานหัตถกรรม สำหรับระดับความลึกซึ้งของเนื้อหาที่ได้รับนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถและความสนใจของลูกมือช่าง

การฝึกหัด เป็นการเรียนรู้ในลักษณะการเรียนรู้ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงด้วยการฝึกปฏิบัติจริง จากเนื้อหาที่ง่ายสู่เนื้อหาที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น โดยวิธีการบอกเล่า การสาธิต การทดลอง การใช้สถานการณ์จริงและการเรียนปนเล่น ทั้งนี้ยังมีการว่ากล่าวตักเตือน หรือการตั้งข้อกำหนดในการบังคับเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ตลอดจนการนำเอาแบบอย่างของช่างฝีมือที่ประสบความสำเร็จมาเป็นแรงจูงใจ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ การฝึกหัดภายใต้การควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด

สื่อที่ใช้ เป็นการเรียนรู้จากตัวอย่างของจริงที่มีอยู่ในครอบครัวและชุมชน ซึ่งลูกมือช่างได้สัมผัสจากการพบเห็นแบบอย่างการทำงานของสมาชิกในครอบครัว อันประกอบด้วยสื่อวัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการทำงาน แบบอย่างชิ้นงานที่สำเร็จแล้ว หรือแม้แต่งานศิลปกรรมทางศาสนา เช่น ภาพวาดผนังโบสถ์ วิหารในวัดของชุมชน และสื่อบุคคลซึ่งหมายถึง พ่อแม่ญาติมิตร ตลอดจนคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพช่างฝีมือ

การประเมินผลการฝึกหัด ผู้ทำหน้าที่ประเมินก็คือ ผู้ทำหน้าที่ฝึกหัด และผู้รับการฝึกซึ่งจะมีการประเมินผลการฝึกหัดร่วมกัน โดยการประเมินจากผลงานในการฝึกทุกขั้นตอนว่ามีความเรียบร้อย สมบูรณ์ สวยงาม ปราณีตมากน้อยเพียงไร ตลอดจนระยะเวลาในการประดิษฐ์ผลงาน และจำนวนชิ้นงาน จากการชี้แนะถึงข้อดีข้อไม่ดี การติชมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาฝีมือต่อไป

1.2 กระบวนการฝึกหัดลูกมือช่างฝีมือในยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2520-ปัจจุบัน)

การผลิต ในยุคนี้เป็นการผลิตเพื่อการค้า เกิดการจ้างงานกระจายทั่วชุมชน ทั้งยังมีการแข่งขันทางธุรกิจสูง จึงได้มีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการกระบวนการผลิตเพื่อเป็นการประหยัดเวลาและแรงงานในการผลิต รวมทั้งยังมีการคิดค้นนำเอาวัสดุอื่นเช่น อะลูมิเนียมมาใช้ในการผลิต เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิต พร้อมกับการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมในรูปแบบและรูปลักษณะที่หลากหลายยิ่งขึ้น ในยุคนี้มีการแยกส่วนการผลิตอย่างชัดเจนตามความชำนาญและเพศ ช่างฝีมือไม่สามารถทำการผลิตได้ครบวงจร เช่นในยุคดั้งเดิม

ผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดในการฝึก ครอบครัวยุคและเครือญาติ ยังคงมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดทักษะความรู้ ประสบการณ์และเทคนิควิธีการต่าง ๆ แก่สมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ มีการฝึกอย่างใกล้ชิด ขณะเดียวกันจากความสะดวกสบายด้านการคมนาคมระหว่างชุมชน ทำให้มีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและชุมชนภายนอก เกิดการแลกเปลี่ยนทักษะความรู้ระหว่างกัน ดังนั้นบุคคลภายนอกชุมชน เช่น นักท่องเที่ยวหรือช่างฝีมือจากชุมชนอื่น จึงเข้ามามีบทบาทในการทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกมือช่างควบคู่กับครอบครัว นอกจากนั้น ระบบการผลิตเพื่อการค้า ทำให้สถานประกอบการมีบทบาทในการฝึกลูกมือช่าง ในรูปแบบความสัมพันธ์แบบนายจ้างกับลูกจ้าง หัวหน้างานกับลูกน้อง ซึ่งนายจ้างและหัวหน้างานก็ได้มีบทบาทในการฝึกหัดลูกมือช่างด้วย

เนื้อหาในยุคนี้มีการแยกส่วนเนื้อหาของการฝึกหัด เป็นเนื้อหาเฉพาะด้านและเปิดโอกาสให้ลูกมือช่างสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ในเนื้อหาเฉพาะที่ตนเองมีความสนใจ และเนื้อหาของการฝึกหัดจึงเกี่ยวข้องเฉพาะด้าน ทั้งยังมีการเพิ่มเติมของเนื้อหาที่เกิดขึ้นใหม่ จากเนื้อหาในยุคก่อน โดยการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม แต่ขณะเดียวกันก็ยังคงมีการปลูกฝังคุณค่าทางจริยธรรม ข้อห้ามในการปฏิบัติตามความเชื่อแก่ลูกมือช่างเช่น ในยุคก่อนช่างฝีมือที่ผ่านการฝึกหัดในยุคนี้จึงเป็นช่างฝีมือที่มีความชำนาญเฉพาะอย่าง ไม่ได้รอบรู้เช่น ช่างฝีมือที่ผ่านการฝึกหัดในยุคดั้งเดิม

วิธีการ การฝึกเป็นการเรียนรู้แบบธรรมชาติรวมไปกับการเรียนรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรม การดูงาน จะเป็นการผสมผสานระหว่างการบอก การใช้สถานการณ์ การสาธิตและการปฏิบัติในเนื้อหาเบื้องต้นสู่เนื้อหาที่มีความสลับซับซ้อน นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างลูกมือช่างและช่างฝีมือ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ มีการถ่ายทอดความรู้และผู้รับการฝึกซึ่งกันและกัน

การประเมิผล เป็นการประเมินร่วมกันระหว่างผู้สอนและผู้ฝึก ซึ่งจะเป็นการประเมินทุกขั้นตอนของเนื้อหา เพื่อประเมินชิ้นงานของลูกมือช่าง รวมถึงความสำเร็จของชิ้นงานที่ฝึกหัดเกี่ยวกับความเรียบร้อยสมบูรณ์ของชิ้นงาน ระยะเวลาในการฝึก โดยจะมีการวิพากษ์วิจารณ์และติชมร่วมกัน นอกจากนั้นเนื่องจากยุคนี้เป็นยุคของการผลิตเพื่อการค้า การประเมินจึงมีรางวัลเกี่ยวกับค่าตอบแทนเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

สื่อ ในยุคนี้นอกจากสื่อที่มีอยู่จริงในชุมชนคือ สื่อวัสดุอุปกรณ์ แบบอย่างชิ้นงาน และสื่อบุคคลในชุมชนแล้ว สื่อจากภายนอกชุมชนก็ได้มีความสำคัญต่อการฝึกหัด เช่น แบบอย่างชิ้นงานที่สำเร็จที่ทำจากชุมชนอื่น ซึ่งลูกค้ำหรือนายจ้างเป็นผู้นำมาเพื่อเป็นแบบอย่างในการผลิต ตลอดจนแบบอย่างจากสื่อสิ่งพิมพ์ จึงทำให้เกิดการสร้างสรรคผลงานเพื่อการสร้างสมเป็นองค์ความรู้สืบต่อไป

2. องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับกระบวนการฝึกลูกมือช่างมีฝีมือในงานหัตถกรรมในชุมชน

องค์ประกอบทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย สถานการณ์ในการเรียนรู้เป็นสภาพแวดล้อมของชุมชน มีการผลิตหัตถกรรมในทุกครัวเรือน เป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้การซึมซาบในคุณค่า และวิธีการในการทำงาน จึงเป็นการจัดกลาทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ตลอดจนบรรยากาศในการฝึก ซึ่งเต็มไปด้วยความผูกพัน ความเอื้ออาทร และความอบอุ่นของความใกล้ชิดระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับการฝึก รวมทั้งความสมบูรณ์ของสื่อที่ใช้ในการฝึก จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ และเป็นปัจจัยที่สำคัญของการฝึกที่ทำให้ลูกมือช่างมีโอกาสในการฝึกฝนภายใต้การควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด ส่วนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดความสนใจในการเรียนรู้ การฝึก ตลอดจนความพยายามคิดสร้างสรรค์งานหัตถกรรมที่หลากหลาย อันเป็นการสร้างเนื้อหาขึ้นเพิ่มเติมจากอดีต

องค์ประกอบทางเศรษฐกิจ ในส่วนของเศรษฐกิจนั้นการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการฝึก ทำให้เกิดการแยกส่วนเนื้อหาการฝึก และการเลือกเนื้อหาในการฝึกตามความถนัด ความสนใจและค่าตอบแทนทางเศรษฐกิจ รวมทั้งเป็นแรงจูงใจสำคัญในการเลือกประกอบอาชีพของลูกมือช่าง อีกทั้งยังมีผลต่อการประเมินผลในการฝึกที่เกี่ยวกับลักษณะปราณีตศิลป์ที่เปลี่ยนแปลงไป

องค์ประกอบทางวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยค่านิยมที่เกี่ยวกับงานอาชีพ มีผลเกี่ยวเนื่องโดยตรงต่อการเลือกที่จะเข้าสู่อาชีพของลูกมือช่าง ตลอดจนการสืบทอดทักษะอาชีพงานหัตถกรรมแก่คนรุ่นใหม่ในชุมชน เช่นเดียวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมีผลต่อการถ่ายทอดเนื้อหาด้วยเงื่อนไขระหว่างผู้สอนกับผู้ฝึกนั้นมีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะใด ก็จะทำให้ระดับของเนื้อหาในการถ่ายทอดแตกต่างกัน เช่น หากมีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้ง ก็จะได้รับถ่ายทอดเนื้อหาทุกอย่างที่ผู้สอนมีอยู่ แต่ถ้ามีความสัมพันธ์ที่ไม่ลึกซึ้งก็จะได้รับเนื้อหาเพียงบางส่วน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ ทำให้มีการสูญหายของเนื้อหาบางส่วนไป หากขาดการสืบทอด นอกจากนั้น การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างช่างฝีมือในชุมชนหรือระหว่างช่างฝีมือต่างชุมชนและระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง หัวหน้างานกับลูกน้อง ยังเป็นการสร้างเสริมประสบการณ์ในการเรียนรู้ ทำให้เกิดเนื้อหาที่หลากหลายเพิ่มขึ้นทั้งในส่วนจากรูปแบบงานหัตถกรรมและเทคนิคกรรมวิธีในการผลิต

การอภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องกระบวนการฝึกลูกมือช่างงานหัตถกรรมในชุมชนเมือง กรณีหัตถกรรมเครื่องเงิน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมือในงานหัตถกรรมในชุมชนเมือง และองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมือในงานหัตถกรรมในชุมชน ทั้งนี้จากการศึกษาวิจัยตามประเด็นหัวข้อต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ นั้น สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

หัตถกรรมของชุมชน เป็นความรู้ทางด้านศิลปะวัฒนธรรมของชุมชน ที่มีการสั่งสมจากประสบการณ์ที่ยาวนาน จนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์ของชุมชน และสะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งระบบความคิด ความเชื่อ การแสดงพฤติกรรมและการประกอบอาชีพนอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะโครงสร้างสังคมของชุมชน และวิวัฒนาการของชุมชน ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนของ บุญเทียน ทองประสาน (2531, หน้า 25) ซึ่งกล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นระบบคุณค่าที่รวบรวมได้จากประวัติศาสตร์ เป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจ การเมืองและโครงสร้างทางสังคมมีผลต่อพฤติกรรมของคนในชุมชนซึ่งวัฒนธรรมอาจไม่มีความหมายเพียงเป็นสิ่งเก่า ๆ เท่านั้น แต่เป็นบทสรุปของความคิด การปฏิบัติและคุณค่าทางสังคมที่เกี่ยวข้องการทำความเข้าใจ อุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ และการตัดสินใจ อันเป็นผลมาจากวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนและสังคม

การฝึกลูกมือช่างฝีมืองานหัตถกรรมในชุมชนเมือง มีลักษณะเป็นกระบวนการ ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องระหว่างกัน ทั้งยังมีรูปแบบวิธีการที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต เป็นการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นในครอบครัว ซึ่งสมาชิกในครอบครัวที่มีความรู้ มีความชำนาญ จะทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์และเทคนิควิธีการ ในการปฏิบัติงาน รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรมในงานอาชีพให้แก่สมาชิกรุ่นใหม่ของครอบครัว เพื่อสืบทอดการเป็นช่างฝีมือที่มีคุณภาพในอนาคต โดยมีการใช้สื่อของจริงที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งสื่อวัสดุอุปกรณ์และสื่อบุคคล ดังนั้นในการเรียนรู้เกี่ยวกับงานอาชีพของลูกมือช่างนั้น เกิดการเรียนรู้จากวิธีการในการฝึก ซึ่งจะมีการสอนให้รู้ถึงเทคนิควิธีการปฏิบัติในการปฏิบัติงานจากการบอก การสาธิตให้ดู และการทดลองปฏิบัติจริง รวมทั้งยังสอนให้เรียนรู้ถึงการปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรม ทางความเชื่อที่ได้มีการถ่ายทอดสืบทอดกันมา นอกจากนั้น ยังมีการบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาของงานหัตถกรรม ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของชุมชน ขณะเดียวกันเพื่อให้ผู้ฝึกหัดมีกฎระเบียบในการฝึก อันจะทำให้สามารถพัฒนาทักษะความสามารถได้ในเวลาที่เหมาะสม จึงได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับในการฝึก ซึ่งพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และสมาชิกในครอบครัวจะเป็นผู้ทำหน้าที่ฝึก และควบคุมดูแลให้ผู้ฝึกปฏิบัติตาม ทั้งนี้การเรียนรู้ดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับระบบการเรียนรู้ของมนุษย์ ซึ่ง อุนตา นพคุณ (2533, หน้า 11-12) ได้เสนอไว้ว่า ระบบการเรียนรู้ของมนุษย์มี 6 ประเภทคือ การอบรม สั่งสอนโดยครอบครัว การบอกเล่าสืบทอดกันมาเพื่อให้เกิดความเชื่อและคล้อยตาม การกำหนดกฎข้อห้ามเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ กฎเกณฑ์ของสังคม แนวคิดของผู้อาวุโส พิธีกรรมความเชื่อ และการละเล่น และสอดคล้องกับแนวคิดของ ชูเกียรติ สีสุวรรณ (2535, หน้า ข-ค) ซึ่งกล่าวว่า ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเกิดในครอบครัว โดยมีการใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดใช้วิธีการสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัว ผู้เรียนคือ ลูกหลาน เครือญาติ โดยมีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในงานอาชีพของคนรุ่นก่อน ทั้งยังสอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของ วัฒนะ จุฑาวิภาต (2535) ที่ได้ศึกษาถึงความเป็นมาของศิลปหัตถกรรมช่างทองเมืองเพชร ซึ่งพบว่า การถ่ายทอดความรู้เชิงช่างนั้น จะถ่ายทอดให้เฉพาะลูกหลาน หรือเครือญาติที่สนิทเท่านั้น เพราะเหตุที่ทองคำมีราคาสูงจึงต้องฝึกหัดให้แก่ผู้ที่ไว้ใจ

สำหรับเนื้อหาของฝึกหัดนั้น นอกจากเป็นการถ่ายทอดทักษะความรู้ ประสบการณ์ ในขั้นตอนและเทคนิควิธีเกี่ยวกับการปฏิบัติงานอาชีพแล้ว ยังมีการเน้นย้ำถึงระบบคุณธรรม จริยธรรม ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งข้อห้ามทางความเชื่อเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิด เกี่ยวกับการเชื่อมโยงของวัฒนธรรมของ กาญจนา แก้วเทพ (2533, หน้า 7) ซึ่งกล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิตที่ชุมชนได้สั่งสม จากการคิด การกระทำ และมีการสร้าง การถ่ายทอดเพื่อรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งการถ่ายทอดจะอยู่ในรูปของความรู้ ความเชื่อ การปฏิบัติ ตลอดจนวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่คิดประดิษฐ์ขึ้น โดยจะมีการเน้นย้ำเกี่ยวกับ ระบบคุณธรรม จริยธรรม เป็นตัวกำกับความรู้และการกระทำของมนุษย์ในแต่ละสังคม

ในส่วนของสื่อที่ใช้ในกระบวนการฝึกลูกมือช่างนั้นพบว่า เป็นสื่อของจริงที่มีอยู่ในชุมชน อันได้แก่ สื่อที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ แบบตัวอย่างของจริง และสื่อบุคคล ซึ่งได้แก่ แบบ อย่างของผู้ประสบความสำเร็จในงานอาชีพ หรือสื่อบุคคลที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งประกอบ ด้วย พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย นายจ้าง หัวหน้างาน และลูกค้า หรือนักท่องเที่ยว ซึ่งสื่อบุคคลเหล่านี้ นอกจากทำหน้าที่ในการฝึกแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับการกำหนดเนื้อหาของกระบวนการฝึกอีกด้วย ดังนั้น จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการฝึกของลูกมือช่าง ทั้งนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ประสิทธิภาพและรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ด้วยสื่อบุคคล กรณีศึกษาการเผยแพร่ความรู้เรื่องโรค เอดส์ในชุมชนชนานเมืองเชียงใหม่ของ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ และคณะ (2536) ซึ่งพบว่า รูปแบบ การถ่ายทอดความรู้ด้วยสื่อบุคคลมีความเหมาะสมกับการเผยแพร่ความรู้เรื่องโรคเอดส์ ในชุมชน ชานเมือง ซึ่งสื่อบุคคลจะเป็นผู้ที่รับรู้ และถ่ายทอดความรู้ภายในกลุ่มของตนเอง และมีการขยาย ผลสู่ชุมชน ผ่านครอบครัว เครือญาติ และกลุ่มเพื่อน ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้สืบต่อกัน ไปอย่างไม่สิ้นสุด

การประเมินผลการฝึกหัด เป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อกระบวนการฝึกลูกมือช่าง เนื่องจากเป็นการเปิดโอกาสให้ลูกมือช่าง และผู้สอนได้ร่วมกันวิพากษ์วิจารณ์ผลการฝึกทุกขั้นตอน ของการฝึก ตลอดจนกระทั่งชิ้นงานที่สำเร็จ ซึ่งมีการพูดถึงส่วนดีและส่วนที่ต้องแก้ไข ความเรียบร้อย ความสมบูรณ์ของชิ้นงาน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทักษะความรู้ ความชำนาญในขั้นที่ซับซ้อน มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ นิติยา สัมมาพันธ์ (2536) ซึ่งได้กล่าวถึง สาเหตุของ ความจำเป็นของการประเมินผลการฝึกอบรมว่า เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อม

ภายนอกที่มีผลกระทบต่อองค์กรและปัญหาต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน รวมทั้งเพื่อปรับระดับความสามารถของบุคคลและองค์กรให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

การที่ลูกมือช่างเติบโตมาจากสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เรียบง่าย ประกอบไปด้วยการผลิตงานหัตถกรรม และมีรากฐานความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่อบอุ่น แวดล้อมด้วยระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนที่เกื้อกูลต่างกัน จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สัมพันธ์กับกระบวนการฝึกลูกมือช่างซึ่งพบว่า ประกอบด้วยการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม จากการกล่อมเกลางานหัตถกรรม จากสิ่งแวดล้อมรอบตัว ซึ่งประกอบด้วยงานหัตถกรรม ในชีวิตประจำวันนับตั้งแต่วัยเยาว์ ได้พบเห็นการทำงานหัตถกรรมสมาชิกของครอบครัวและชุมชนเป็นเนืองนิจ ทำให้เกิดการเรียนรู้ซึมซาบเกี่ยวกับการประกอบอาชีพช่างหัตถกรรม เกิดการเรียนรู้จักเครื่องมือ เครื่องใช้ ลักษณะและชนิดของงานโดยไม่รู้สึกตัว ไม่ได้มีการบอกการสอนโดยตรง จากนั้นเมื่อเติบโตพอที่จะสามารถเรียนรู้ได้ จึงได้รับการฝึกหัดทักษะความรู้ เกี่ยวกับงานอาชีพจากครอบครัว เพื่อการเข้าสู่อาชีพช่างฝีมือ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดการกล่อมเกลางานหัตถกรรมทางสังคม ซึ่งสุพัตร สุภาพ (2522, หน้า 80) เสนอว่า การกล่อมเกลางานหัตถกรรมเป็นกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของสังคมยุคหนึ่ง ไปยังอีกยุคหนึ่ง เป็นกระบวนการที่สมาชิกแรกเกิดถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบสังคมที่กำหนด เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในแบบแผนการปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วย การอบรมสั่งสอนทางอ้อม เป็นสถานการณ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ทั้งนี้ในการจัดเกลางานหัตถกรรมนั้น ประกอบด้วยตัวแทน 6 กลุ่มคือ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน กลุ่มอาชีพ ตัวแทนศาสนา และสื่อมวลชน

ในการฝึกงานหัตถกรรมนั้น ผู้ฝึกจะต้องได้รับการฝึกหัดให้เกิดการเรียนรู้ตามลำดับขั้นจากเนื้อหาเบื้องต้นสู่เนื้อหาที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น การฝึกฝนที่กระทำเป็นประจำและบ่อยครั้ง ด้วยความตั้งใจและเอาใจใส่ จะเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ลูกมือช่างเกิดความชำนาญ และสามารถเรียนรู้ขั้นตอนต่าง ๆ ในงานอาชีพด้วยเวลาไม่มากนัก ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีการฝึกฝนของ ธอร์นไคค์ (อ้างใน บุญเลิศ ไพรินทร์, 2538, หน้า 19) ซึ่งกล่าวว่า การเรียนรู้จะมีมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับฝึกฝน หรือการกระทำกิจกรรมนั้นอยู่บ่อยครั้งมากน้อยเพียงใด ถ้ามีการกระทำหรือฝึกฝนอยู่บ่อย ๆ ก็ย่อมจะการเรียนรู้ได้มากขึ้นตามไปด้วย

ค่านิยมเกี่ยวกับอาชีพ เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ถ้าหากช่างฝีมือที่มีความชำนาญ มีความภาคภูมิใจในงานอาชีพของตน ก็จะปลูกฝังสนับสนุนให้ลูกหลานมีการฝึกฝนงานอาชีพสืบทอดจากตนเอง และสำหรับผู้ที่มีความต้องการจะเข้าสู่อาชีพช่างฝีมือ หัตถกรรมนั้นต้องมีทัศนคติและค่านิยมที่ดีต่องานอาชีพ ย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้ในงานอาชีพได้ดี มีการคิดค้นสร้างสรรค์งานหัตถกรรม จนสามารถประสบความสำเร็จในงานอาชีพช่างได้ในระดับหนึ่งซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ ของโนลล์ (Knowles อ้างใน สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, 2524, หน้า 57-58) ซึ่งกล่าวว่า ผู้ใหญ่จะ เรียนรู้ได้ดี หากว่าตรงกับความต้องการ และความสนใจ และมีอำนาจในการตัดสินใจเลือกด้วยตนเอง และแนวคิดของ อัลลัน ทัฟ (Allan Tough อ้างใน ชูเกียรติ สีสวรรณ์, 2534, หน้า 70) ซึ่งกล่าวว่า ผู้ใหญ่จะมีความสนใจใคร่รู้ หากได้รับการส่งเสริมอย่างเหมาะสม โดยครูทำหน้าที่ช่วยเหลือ และให้ผู้เรียน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ได้วางแผนการเรียนรู้ และตัดสินใจดำเนินการด้วยตนเอง ก็จะสามารถประสบความสำเร็จในการเรียนรู้

ทั้งนี้แม้ว่าลูกมือช่างจะผ่านการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญจากการฝึกหัดโดยครอบครัว และครูญาติแล้ว ช่างฝีมือก็ยังต้องมีการเรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับเทคนิควิธี และรูปแบบของการผลิตอยู่ตลอดเวลา ซึ่งรูปแบบหนึ่งของการเรียนรู้ของช่างฝีมืองานหัตถกรรม คือ การแลกเปลี่ยนทักษะความรู้ทั้งระหว่างช่างฝีมือภายในชุมชน ระหว่างช่างฝีมือในชุมชนและต่างชุมชน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง หัวหน้างานกับลูกน้อง หรือระหว่างเจ้าของกิจการกับลูกค้า เป็นการสร้างเสริมประสบการณ์ในการเรียนรู้ระหว่างกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคนิควิธีการปฏิบัติงาน ก่อให้เกิดการพัฒนาการในระบบการผลิตของงานหัตถกรรม ในการสร้างสรรค์ผลงานที่หลากหลายด้วยความปราณีตรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมทั้งทำให้เกิดเนื้อหาของการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต ของ อาร์ เอช เดฟ (R.H Dave อ้างใน ชูเกียรติ สีสวรรณ์, 2534, หน้า 16) ซึ่งกล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา สื่อมวลชน และสถานการณ์เงื่อนไขต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการเพิ่มพูนสติปัญญาสำหรับบุคคลเพื่อการพัฒนาชีวิตส่วนตัว สังคม และหน้าที่การงานของบุคคลให้ถึงขีดสูงสุด

จากเดิม การฝึกหัดลูกมือช่างงานหัตถกรรม จะดำเนินการโดยบทบาทของครอบครัว เครือญาติเป็นสำคัญ ต่อมาเมื่อระบบการผลิตได้เปลี่ยนแปลงเป็นระบบการผลิตเพื่อการค้า ได้เกิด การฝึกโดยบทบาทของสถานประกอบการระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง หัวหน้างานกับลูกน้อง รวมทั้ง ยังมีบทบาทของสื่อมวลชนเข้ามาเกี่ยวข้อง จากการนำเสนอรูปแบบใหม่ในการผลิต ซึ่งก่อให้เกิด การพัฒนารูปแบบของงานหัตถกรรมที่หลากหลายเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันด้วยความเจริญในด้านต่าง ๆ ของชุมชน ได้เกิดแหล่งบันเทิงในหลายลักษณะที่คนในชุมชนสามารถสัมผัสได้ เช่น โรงภาพยนตร์ ทีวีและสถานเริงรมย์ต่าง ๆ ดึงดูดความสนใจคนรุ่นใหม่ในชุมชนสนใจอาชีพ งานหัตถกรรมของชุมชนที่เคยสืบทอดมานานหลายชั่วคน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนว คิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมของชุมชนและองค์กร ซึ่ง อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2539, หน้า 31-33) ได้เสนอไว้ว่า สถาบันทางสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคคลในชุมชนในการถ่ายทอดความรู้ ประกอบด้วย สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันเริ่มแรกในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคล สถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นสถาบันที่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการเรียนรู้ เพื่อให้บุคคลมีพฤติกรรมตามกฎเกณฑ์ สามารถ ควบคุมตนเอง สถาบันการผลิตคือสถานประกอบการต่าง ๆ ที่มีหัวหน้างาน เพื่อนร่วมงานเป็นผู้ ถ่ายทอดความรู้ และสถาบันทางสังคม เช่น สื่อต่าง ๆ แหล่งบันเทิงต่าง ๆ ที่เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการสำเร็จในการเรียนรู้

ขณะเดียวกัน บรรยายภาควิชาการการเรียนรู้ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการฝึกหัดลูกมือ ช่าง จากเดิมการฝึกหัดจะดำเนินการโดยบทบาทของครอบครัวและเครือญาติ การฝึกหัดเป็นไปด้วยความใกล้ชิด ด้วยความสัมพันธ์ที่อบอุ่น ต่อมาเมื่อระบบการผลิตงานหัตถกรรมของชุมชนเปลี่ยนเป็น การผลิตเพื่อการค้า เกิดการฝึกหัดในรูปแบบใหม่ขึ้น เป็นการฝึกหัดโดยบทบาทของนายจ้าง หัวหน้างาน และเพื่อนร่วมงาน ซึ่งในภาวะเช่นนี้ ลักษณะของความสัมพันธ์ในการฝึกได้แตกต่าง จากสภาพเดิมที่ลูกมือช่างเคยได้สัมผัส ก่อเกิดแรงกดดันในการฝึกหัด ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การดำเนินงานศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาช่างเย็บจักร อุตสาหกรรม สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียนในเขตจังหวัดเชียงใหม่ พิจิตร และนครสวรรค์ ซึ่งพบว่า ในการฝึกจากสถานศึกษาบรรยายภาคและกฤตระเบียบในการทำงานในโรงงานไม่ชัดเจน ตั้งแต่ขั้นตอนการคัดเลือกจนถึงการฝึกอบรม ดังนั้น เมื่อผู้เรียนจบหลักสูตรแล้วเข้าทำงานใน โรงงานจึงเกิดสภาวะช็อค และเกิดทัศนคติทางลบต่อโรงงานและการผลิตเชิงอุตสาหกรรม

การเปลี่ยนแปลงของชุมชน จากการพัฒนาการของความเจริญในด้านต่าง ๆ ได้ส่งผลต่อระบบการผลิตงานหัตถกรรมของชุมชน ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปจากการผลิตในวิถีชีวิตเป็นการผลิตเพื่อการค้า ทำให้เกิดการแข่งขันในทางธุรกิจในรูปแบบต่าง ๆ ผู้คนในชุมชนต่างมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม และ เศรษฐกิจรอบด้าน เหตุดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อกระบวนการฝึกหัดลูกมือช่างฝีมืองานหัตถกรรมของชุมชน ดังเช่น การแยกเนื้อหาของการฝึกออกจากกันอย่างชัดเจน และการเปลี่ยนแปลงค่านิยมเกี่ยวกับงานอาชีพ อีกทั้งจากนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ ยังเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อกระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมือ โดยเฉพาะเกี่ยวกับเนื้อหาของการฝึกหัดในยุคก่อนที่จะมีการส่งเสริมการท่องเที่ยว ลูกมือช่างจะต้องฝึกหัดเนื้อหาต่าง ๆ อย่างครบวงจร แต่การส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ทำให้ระบบการผลิตของชุมชนเป็นการผลิตแบบการค้า ผู้ที่ต้องการจะเรียนรู้ได้มีการเลือกเนื้อหาของการฝึกหัด โดยนิยมเลือกฝึกหัดในเนื้อหาที่สามารถสร้างค่าตอบแทนที่ดี และเป็นที่ยอมรับของตลาด อีกทั้งการมีปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยวได้ทำให้เกิดเนื้อหาใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นเนื้อหาที่เกิดจากความต้องการของนักท่องเที่ยว จากปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มัวร์ (Moore อ้างใน ศิริลักษณ์ ตะนะวิไชย, 2534, หน้า 15-18) ได้สรุปเกี่ยวกับธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอและเป็นปกติในทุกสังคม และมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจโครงสร้างประชาชนและนิเวศวิทยา รวมทั้งต่อโครงสร้างของสังคมในด้านต่าง ๆ นอกจากนั้น ยังสอดคล้องกับผลการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตของหัตถกรรมพื้นบ้าน กรณีการทำร่มของหมู่บ้านบ่อสร้างของ บรรชร กล้าหาญ (2539) ซึ่งพบว่า การเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอดความรู้แบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคดั้งเดิม ยุคก่อนส่งเสริมการท่องเที่ยวและยุคส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งในแต่ละยุคนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะต่าง ๆ กัน โดยเปลี่ยนจากรูปแบบของการถ่ายทอดความรู้ในการผลิตแบบครบวงจร เป็นการแยกส่วนการผลิต พร้อมกับอุดมการณ์ของการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ด้วยกลไกสำคัญคือภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากการมีปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยว ได้ทำให้เกิดการแข่งขันเพื่อการครอบครองตลาดด้วยเหตุของระบบผลประโยชน์ต่าง ๆ ทั้งยังเกิดระบบธุรกิจการถ่ายทอด อีกประการหนึ่งคือ กลไก

ทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับระบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและชุมชน ระบบค่านิยมของชุมชน และพฤติกรรมของผู้ผลิตและผู้บริโภค

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการฝึกลูกมือช่างฝีมืองานหัตถกรรมในชุมชนเมือง กรณีศึกษาการทำเครื่องเงิน พบว่า กระบวนการฝึกหัดลูกมือช่างฝีมืองานหัตถกรรมในชุมชนเมือง เป็นการถ่ายทอดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่มีการสั่งสมทักษะความรู้ ความชำนาญจากระบบคิด และประสบการณ์ จนเกิดเป็นองค์ความรู้ของชุมชน และมีการสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาวะการณของสังคม โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ทั้งนี้กระบวนการฝึกลูกมือประกอบด้วยขั้นตอน และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีความสอดคล้องกันอันได้มีผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดผู้รับการถ่ายทอดหรือลูกมือช่าง วิธีการในการฝึกหัด สื่อที่ใช้ในการฝึกอบรม การประเมินผลการฝึกหัด ช่วงเวลาในการฝึกหัด สถานการณ์ในการฝึกอบรม ระบบคิดและค่านิยม นโยบายการส่งเสริม ท่องเที่ยว การแลกเปลี่ยนทักษะความรู้ การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งนี้จากการศึกษามีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. งานหัตถกรรม เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนถึงเป็นวิถีชีวิตที่ได้รับ การถ่ายทอดปรับเปลี่ยนมาตลอดระยะเวลาที่ยาวนาน เป็นที่มาของชีวิตและพลังของชุมชน โดยมีระบบคุณค่าทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมของตนเอง ทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่และพึ่งตนเองมาโดยตลอด ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นอย่างเข้าใจ ย่อมทำให้ถึงระบบการคิด และการตัดสินใจของชาวบ้าน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น

2. ในการจัดกิจกรรมการพัฒนาหรือการศึกษารใด ๆ แก่ชุมชน ควรตระหนักถึงศักยภาพของชุมชน ซึ่งมีการสั่งสมประสบการณ์ ทักษะความรู้ต่าง ๆ และวิวัฒนาการของการพึ่งตนจากรากฐานของชุมชน ดังนั้น หากสามารถทำความเข้าใจถึงศักยภาพของชุมชนและประสานส่วนต่าง ๆ เข้าร่วมกันด้วยความเหมาะสม ย่อมจะทำให้การพัฒนาสามารถบรรลุผล

3. ในการจัดการศึกษาหรือการพัฒนาใด ๆ หากมีการผสมผสานระหว่างระบบความคิด ความเชื่อ และเทคโนโลยีของชุมชน ให้กลมกลืนกับระบบคิดจากภายนอกที่เป็นสากล จะช่วยให้เกิดความสมดุลย์ในการจัดการศึกษาหรือการพัฒนา

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยต่อไป

1. ควรมีการศึกษาอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะคุณค่าทางจิตใจ ความรู้สึก ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่เอกลักษณ์และการรวมกลุ่ม ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาท้องถิ่น ประชาธิปไตย
2. ควรมีการศึกษาอย่างลึกซึ้งถึงศักยภาพของชุมชนในการผลิตซ้ำของวัฒนธรรมท้องถิ่น